

BİR SANAT SOSYOLOJİSİ ÖRNEĞİ: SANATIN META YOLCULUĞU

Dr. Öğr. Görevlisi Merve TEMİZER GÜNEŞ*

Öz: İnsanların; duygu, düşünce ve hayal dünyalarının bir ifade aracı olan sanat tarihsel süreçte her dönem ve toplumun gerçeklikleri paralelinde şekil alır. Başlangıçta maddi ve manevi ihtiyaçlarla ortaya çıkan bu ifade aracı; geleneksel dönemden modern döneme kadar din ve siyaset gibi dönemin gerçeklikleri doğrultusunda varlığını sürdürür. Ancak modernizmin başlangıcı olarak kabul edilen Rönesans Dönemi'ne geçişle birlikte bu koşulların etkisinden uzaklaşan sanat; ekonomik ve kültürel açıdan güç sahibi belirli bir toplumsal sınıfın koruyuculuğu ve yönlendirmesi altında şekillenmeye başlar. Dolayısıyla bu dönemde de tam olarak özgürleşemeyen sanat, modern döneme geçişle birlikte bir taraftan klasik anlamını yitirmeye diğer taraftan maddi bir değere doğru sürüklenmeye başlar. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin oldukça yükseldiği postmodern dönemde ise metalaşması artarak devam eder. Bu çalışmada sanatın tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve bu süreçte tüketimi sağlamak amacıyla bir metaya dönüşümü toplumsal ve kültürel koşullar doğrultusunda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: sanat sosyolojisi, sanat, kültür, gerçeklik, meta sanat.

AN EXAMPLE OF ART SOCIOLOGY: ART'S META JOURNEY

Abstract: Art, Which is a means of expression of people's feelings, thoughts and imaginations, take shape in parallel with the realities of each period and society in the historical process. This means of expression, which initially emerged with material and spiritual needs, continues its existence in line with the realities of the period, such as religion and politics, from the traditional period to the modern period. However, with the transition to the Renaissance period, which is accepted as the beginning of modernism, art, which moves away from the influence of these conditions, begins to take shape under the protection and direction of a certain social class that has economic and cultural power. Therefore, art, which could not be fully liberated in this period, begins to lose its classical meaning on the one hand and drift towards a material value on the other hand, with the transition to the modern period. In the postmodern period, where scientific and technological developments have increased considerably, its commodification continues increasingly. In this study, the change of art in the historical process and its transformation into a commodity in order to provide consumption in this process are discussed in line with social and cultural conditions.

Key Words: art society, art, cultura, reality, meta art.

ORCID ID : 0000-0002-7837-768X

DOI : 10.31126/akrajournal.1214096

Geliş tarihi : 03 Aralık 2022 / Kabul tarihi: 24 Şubat 2023

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi.

Giriş

İnsanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarının estetik olarak ifadesine dayanan ve neredeyse insanlıkla yaşıt olan sanat oluşumundan günümüze kadar kültürel ve toplumsal koşullar paralelinde çeşitli değişimlere uğramıştır. Toplumla sıkı bir etkileşim içerisinde olan bu eşsiz ifade aracı çeşitli işlevler yüklenerek kültürel yaşantının âdeta bir yansıması olarak önem görmektedir. Bu bağlamda sanat sosyolojisi, sanat ve toplum arasındaki bu etkileşimi, etkileşimin ağırlık düzeyini ve sanat eserlerinin oluşumunda toplumsal ve kültürel koşulların etkisini ortaya çıkarmaya dayalı bir alandır. Dolayısıyla sanat sosyolojisi; sanatın tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümün kaynağında yer alan sebepleri araştırırken sanat ve toplumun etkileşim düzeylerini de dikkate almaktadır. Zira eserin oluşumunda tarihsel dönem ve çevre kadar toplumsal ve kültürel koşulların da önemli bir rolü bulunmaktadır. Tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin sosyolojik yapıya yansımaları insanların yaşam gerçekliklerini etkilediği gibi toplumsal bir kurum olan sanatı da etkilemektedir. Duygu, düşünce ya da imgelerin açığa çıkarılmasında etkili bir ifade aracı olması yanı sıra toplumların kültürel değerlerinin yansıması olan sanat, her dönem ve toplumun gerçekliğine göre şekil almıştır. Dolayısıyla insanların inançları, ihtiyaçları ve yaşam koşullarının bir temsili olarak ait olduğu toplumu hem etkilemekte hem de toplumsal yaşamdaki gerçekliklere kayıtsız kalmayarak bu gerçekliklerden etkilenmektedir. Bu çalışmanın amacı sanatın başlangıçtan günümüze geçirdiği dönüşümü kaynağında yer alan sebeplerle ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışmada, sanatın toplumsal ve kültürel koşullar doğrultusunda geçirdiği dönüşümü ait olduğu dönem ve toplumun koşulları doğrultusunda ele almak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda konuyla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmış; mevcut teori ve yaklaşımlar tarihsel bir perspektife dayandırılarak bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiş ve yorumlanarak bir senteze ulaşılmıştır.

1. Sanat

Geçmişten günümüze yaşamı anlamlandıran, mevcut sıkıntılardan kaçıp kurtuluşu, umudu dile getiren sanat, aynı zamanda güçlü ifade özelliğiyle toplumsal gerçekliğin bir kılavuzu rolünü üstlenmektedir. Toplumsal bir kurum olan sanat, varoluşundan bugüne izleyenlerinde güzel duygular uyandırmak dışında başka işlevler de yüklenerek toplumsal yaşama ve insanlara etki etme gücünü sürdürmektedir. Sanat, sadece duygu ve düşüncelerin haz verme amacıyla yansıtılması değil aynı zamanda manevi bir ihtiyaç olarak toplumsal yapının vazgeçilmez bir kaynağı özelliğini taşımaktadır. Maddi fayda götürmediği gibi; karşılaşılan zorlukları aşmada, ortak sosyal değerlerin paylaşılmasında ve insanlar arası sağlıklı ilişkiler kurulmasında ideal bir ifade aracıdır. Tüm bu

amaçlarla estetik, özgünlük, hayal gücü ve güzellikle harmanlanarak işlenen sanat eserleri toplumların kültürel mirası olma ayrıcalığını elde etmektedir.

Tarihsel süreçte sosyal yaşam hakkında toplumu etkileyen, bilgilendiren sanat ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Sanat eserlerinin toplumsal yapının belirli bir çevresini ve yönünü ortaya koyduğunu ifade eden Soykan (2009: 16) ayrıca yapıtın toplumların o zamandaki duygu ve düşüncelerini de yansıttığını vurgulamıştır. Dolayısıyla sosyolojik bağlamda sanat; toplumsal yaşamda birlik ve beraberliği sağlamada, ortak dinî ve ahlaki bir bilinç oluşturmada ve bireyler arasında sağlıklı bir iletişim sağlamada anlamlı ve etkili bir ifade aracıdır. Bu bağlamda toplum insanların birleşip bütünleştikleri bir yapı iken sanat da toplumsal gerçekliğin, duygu ve düşüncelerin yapıtlarda hayat bulmasıdır. Yer aldığı toplumun genel karakteristik özelliklerini taşıyan sanat, insanlara tesir gücüyle hem toplumu biçimlendirmekte hem de toplum tarafından etkilenmektedir. Dolayısıyla sosyolojik yapıda meydana gelen sosyal ve tarihî olaylar insanların sadece yaşam şekillerine değil sanat anlayışlarına da etki etmektedir. Nitekim sanatsal üretimler, içinden çıktığı toplumun yansıması ve anlatıcılarıdır.

Bir toplumdaki tüm kurumların birbirlerinden etkilendiği gibi sanat kurumu da toplumun diğer kurumlarından etkilenerek varlığını sürdürmektedir. Hiç kuşkusuz inanç, politika, eğitim gibi toplumun kültürünü oluşturan unsurlar toplumsal bir kurum olan sanatı da etkilemektedir. Özellikle çevresini şekillendirme çabasıyla eserini üreten sanatçı yaşadığı toplumun kurumlarını, değer ve inançlarını oldukça fazla dikkate almaktadır. Zira sanatçı da toplumun diğer üyeleri gibi ait olduğu çevrenin sosyolojik yapısından, kültürel değerlerinden beslenmekte ve edindiği bu değerleri eserlerinde görünür kılmaktadır. Bahsi geçen bu sebeplerle sanat, insanların bu dünyadaki toplumsal gerçekliklerinden biri olarak ait olduğu toplumun kültürel hafızasını yansıtan bir ifade aracı olarak anlam kazanmaktadır.

Sanat eseri objektivation özelliğiyle var olmayan bir şeyin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bunun yanında “objektion” kavramı da objektivationun tam tersi olarak var olan herhangi bir şeyin nesneye dönüşümüdür (Tunalı, 1971: 53). Sanatın objektivation niteliği doğrultusunda; sanatçı herhangi bir konuda duygu ve düşüncesini ifade etmede yararlanacağı bir nesneyi özgürce kullanabilme özgürlüğüne sahiptir. Tolstoy (2007: 47)’a göre, bireylerin iç dünyalarında yaşadıkları duygu ve düşüncelerinin diğer bireylere aktarma ihtiyacından doğan sanat, çeşitli aktarım araçlarıyla madde âleminde görünür olmuştur. Eserini oluşturma aşamasındaki sanatçı; duygu, düşünce ve hayallerini toplumun diğer üyelerine aktarmak adına çeşitli ifade araçlarıyla özgün bir şekilde eser oluşturma yoluna gitmiştir. Kısaca objektivation eylemi içerisinde olan sanatçı, bireysel ve toplumsal değerlerinden yola çıkarak eşi ve benzeri

olmayan bir yapıt oluşturabilmiştir. Dolayısıyla sanatçının tüm bu unsurları dikkate alarak gerçekleştirdiği çalışmalarının objektivasyon kavramının kapsamı içerisinde değerlendirilmesi mümkündür.

Sanat; bireysel duyarlıktan ziyade toplumsal bir öze sahiptir ve ait olduğu toplumun değerleri, inançları ve yaşam anlayışlarını içeriğinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda sanatçı da o toplumun doğal bir üyesidir ve eserini oluşturma aşamasında sadece bireyselliğiyle değil toplumsal gerçekliğiyle hareket etmekte ve yaşadığı çevreyi ve yaşam anlayışını sosyal sorumluluk sürecinde dikkate almaktadır. Yani sanatçı sadece kendi korku, endişe, mutluluk ve hüznüyle değil yüklendiği sorumluluk doğrultusunda kolektif bilinç ve gerçeklikle hareket etmektedir.

Neredeyse insanlıkla yaşıt olan sanatın geçmişten günümüze biçim, içerik, işlev ve anlamında döneme ve toplumlara göre bariz bir değişimi söz konusudur. Hiç kuşkusuz dönem ve topluma göre farklılık gösteren sosyo-kültürel koşulların bu değişimdeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Bahsi geçen bu dönemleri modern öncesi dönem, Rönesans dönem, modern dönem ve postmodern dönem olarak sınıflandırmak mümkündür.

2. Modern Öncesi Dönemde Sanat

Tarihin en eski dönemlerine gidildiğinde, doğaya hükmetmek ve onu şekillendirmek isteyen insanı yönlendiren temel unsurun, ait olduğu kültürün gerçekliği olduğu görülecektir. Bu bağlamda Gombrich'in, ilkel dönemde yaşayan insanların sanata bakışlarına dair tespitleri, bu dönemin sanat anlayışını açıklar niteliktedir. Gombrich'e göre;

“İlkeller için bir kulübe ve bir imge arasında yararlılık açısından hiçbir fark yoktur. Kulübeler onları yağmurdan, rüzgârdan, güneşten ve kendilerini yaratmış olan ruhlardan korurlar. İmgeler ise onları, doğal güçler kadar gerçek olan öteki güçlere karşı korurlar. Başka bir deyişle resimler ve heykeller büyüsel amaçlarla kullanılırlar.” (Gombrich, 1997: 39).

Görüldüğü gibi bu dönemde yapılan üretimler, dönemin gerçekliğinin soyutlanmış temsili olarak şekillenmiştir. Bu insanların gerçekliği soyutlamalarının kaynağında kuşkusuz ihtiyaçları, yaşam koşulları ve inançları yer almaktadır. Örneğin avlanmak için kesici aletler, yiyeceklerini saklamak için topraktan kaplar ve korunmak için sığınaklar gibi yapılan bu ilk üretimler temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak başlamıştır. Ancak resim ve heykel gibi sanatsal nitelik taşıyan üretimler de temel ihtiyaçlar kadar önemli olan ruhsal ihtiyaçların kaynağında yer alan iç gerçekliklerin soyutlanmasına dayanır. Ancak gerçekliğin imgede temsilini bulması aşamasında yapılan soyutlama her-

hangi bir amaca dayanmamakta, dönemin koşulları nedeniyle bilinçsiz yapılmaktadır.

Tarihsel süreçte hiçbir şey başladığı gibi kalmamış, sürekli değişim geçirmiştir. Toplumsal yaşamda ortaya çıkan her bir gelişme; yeni ihtiyaçları beraberinde getirmiş ve bu durum yeni yöntem ve teknikleri de zorunlu kılarak, yeni değişimlere kapı aralamıştır. Bu süreç içerisinde; ihtiyaç ölçüsünde ve üretildiği kadar tüketimin yapıldığı toplum yapısı, iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu bir toplum yapısı ortaya çıkana kadar devam etmiştir. Ortaya çıkan bu yeni dönem; üretim ve tüketim ilişkilerinin, yaşam koşullarının değiştiği ve artık devletleşmenin olduğu bir toplumsal yapı gerçekliğine karşılık gelmektedir. Yaşanan tüm bu gelişmeler kuşkusuz sanat faaliyetlerinde de kayda değer adımların atılmasında etkili olmuştur. Turani'nin (1999: 37) de belirttiği üzere, İlk Çağlarda henüz devlet yapısı olmayan topluluklarda yer almayan anıt ve mimari gibi yapılar, yerleşik hayata geçiş ve bir devlet kurumunun oluşmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece yöneticiler için saray ve anıtlar gibi yapılar inşa edilmiş ve sanatta ölçü, kural ve kompozisyonun temelleri atılmıştır. Konargöçer bir toplum yapısının sonlanmasıyla birlikte yerleşik hayatın getirdiği birçok gelişme, estetik norm ve değerlerin hâkim olduğu bir üretimin kapılarını aralar. Zira artık üretim sadece temel ihtiyaçlar için değil manevi ihtiyaçları da içine alacaktır. Dolayısıyla inanca dayalı yapılan üretimler yerini, estetik değerlere ve belirli kurallara dayalı bir sanat anlayışına bırakmıştır. Bu gelişmeler ışığında; uyum, denge oran gibi sanatsal kurallar ve estetik değerler sanat üretim eylemine eklenir ve birçok alanda sıra dışı çalışmalar ortaya çıkar. Dolayısıyla sanatsal çalışmalarda estetik ölçüt, gerçekliğin belirli kurallar çerçevesinde olduğu gibi yansıtılmasına dayanır. Gerçekliğin birebir temsiline dayalı bu anlayışta gerçeklik tıpkı bir ayna gibi sanat eserine yansıtılmaktadır. Dolayısıyla bu dönem icra edilen birçok çalışma ayna metaforu olarak adlandırılan temsil anlayışıyla gerçekleştirilmekte ve yapıt gerçekliğe yöneltmiş âdeta bir ayna yansıması gibi algılanmaktadır.

Ancak özerk bir alana, belirli norm ve değerlere sahip ve toplumsal gerçekliği aktararak insanları etkileme gücü taşıyan sanat, bu etki gücü nedeniyle İlk Çağ'dan günümüze kadar çeşitli otoritelerin etkisinde varlığını sürdürmek durumunda kalır. Zira bu dönemlerde gerçekleştirilen sanatsal faaliyetler, toplumda egemen olan güçler tarafından kontrol edilmekte, biçim ve içeriği sanatçıdan ziyade bu güçler tarafından belirlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle sanat ait olduğu toplumun baskın gerçekliklerine göre şekillenmektedir.

Örneğin, sanatın feodalite ve kilisenin hâkimiyetinde olduğu dönemde sanatçı eserinde söz sahibi değildir. Bahsi geçen dönem Orta Çağ dönemidir ve sanatçı eserine imza dahi atamayacak bir konumda sadece verilen direktifler doğrultusunda, sipariş usulü çalışma zorunluluğu içerisindeydi. Zira artık

görünen gerçekliğin temsilinden uzaklaşmış, siyasi ve dinî değerler gerçekliğe ulaşmanın kaynağı olarak görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla Orta Çağ döneminde kilisenin ve otoritenin gerçekliğin merkezinde yer almaları nedeniyle sanatta temsili gerçeklikten uzaklaşmış ve dinsel ve siyasi gerçekliğin yansıtılmasına geçiş yaşanmıştır. Eserlerinde söz sahibi dahi olamayan sanatçılar da dünya gerçekliğinden uzaklaşarak dinsel ve siyasi gerçekliği eserlerinde konu edinmeye başlamışlardır. Bu inanç ve uygulama birçok üslubun ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak Rönesans ve Reform hareketlerine kadar devam etmiştir.

3. Rönesans Döneminde Sanat

Bilim, sanat ve birçok alanda, yeniden doğuş olarak nitelenen Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte yeni bir anlayışa, yeni bir geçişe kapı aralanır. Bu geçiş, sanatta bir devrin bitip başka bir devre geçişin tarihi niteliğindedir. Zira devrim niteliğinde yaşanan bu gelişmeler sanatın, sarayın ve kilisenin hâkimiyetinden çıkmasına ve özgürlüğüne adım atışına imkân verecektir. İlk olarak mağara duvarlarında başlayan sanat mitoloji, kilise ve siyasi otorite çerçevesinde şekillenirken, bilimsel gelişmelerle birlikte sanat artık, bireyselleşmeye, özgünlüğünü ve özerkliğini kazanmaya doğru yol almaya başlar. Elde edeceği bu özerklik ile sanat artık sadece kendisi için var olacak ve ne kilise ne de sarayın etkisinde şekillenmesi gerekmeyecektir ki öyle de olur. Sanat kilise ve sarayın etkisinden çıkarak yeniden dünyasal gerçekliğinin yansıtıldığı bir alana kavuşur. Zira bu dönemde sanat kutsal olanın temsilini değil Antik Yunan'da hâkim olan gerçekliğin olduğu gibi temsiline geçiş yapar. Bu temsil Antik Yunan'a göre biraz daha gelişmiştir zira Rönesans Dönemi'yle birlikte sanata anatomi, perspektif ve matematiksel oranlar gibi yeni tekniklerin eklenmesiyle gerçekliğin temsili bir sisteme bağlı olarak gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Dolayısıyla siyasetin ve dinin temsil edildiği bir alan olan sanat, yeniden doğuş olarak nitelenen Rönesans Dönemi'yle birlikte bu kurumların etkisinden çıkarak yeniden temsili gerçekliğine kavuşmuştur. Zira artık gücü elinde bulunduran burjuva sınıfı sanatı ve sanatçıyı himaye etmeye başlamış ve hem sanat hem de sanatçı büyük bir itibar görmeye başlamıştır. Örneğin Leonardo da Vinci'nin *Mona Lisa* tablosu, Michelangelo'nun *Musa heykeli* ve Raffaello'nun *Atina Okulu* gibi çalışmalar döneme damgasını vuran sıra dışı çalışmalardandır. Bu gelişmeler paralelinde seçkin bir sınıf önderliğinde sanata ve sanatçıya karşı yeni tutumlar filizlenmiş ve sanat, arzuladığı özgürleşme yolunda meyveler vermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde başlayan sanatta özgürleşme hareketleriyle birlikte gerçekliğin temsili anlayışı birçok açıdan anlam değişikliğine uğramış ve bu durum sanat faaliyetleriyle kendini göster-

miştir. Zira sanat artık dinin ya da siyasetin egemenliğinde değil özgür bireyin zihinsel süreçlerine, özgür iradesine ve hayal gücüne dayalı bir çizgide ilerlemeye doğru yol almaya başlamıştır. Dolayısıyla siyasi ve dinî gerçekliğin temsilinden dünyevi gerçekliğin temsiline bir geçiş söz konusudur. Peki bu gerçekten sağlanacak mıdır? Yani sanat bu özgürleşme hareketi ile birlikte hiçbir etki altında kalmadan nesnel ve toplumsal gerçekliğin temsili olarak yoluna devam edebilecek midir? Kuşkusuz süreci incelediğimizde sorunun cevabı açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Bahsi geçen bu dönemde sanatın ve sanatçının belirli bir izleyen topluluğu vardır ve zamanla bu topluluk çeşitlenerek geniş bir kamuoyuna dönüşür. Yapılan çalışmalar da bu izler çevrenin destek ve beklentileri doğrultusunda şekillenerek sürdürülmeye başlar (Shiner, 2018: 139). Dolayısıyla Rönesans Dönemi'nde sanatta belirli bir kültür düzeyine sahip topluluğun zevkine yönelik çalışmalar ağırlık kazanmaya başlar. Yüksek sanat olarak ifadelendirilen bu durumu, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun bir sınıf anlayışı olarak oluşturduğu kültürel sermaye kuramına dayandırarak açıklamak biraz daha aydınlatıcı olacaktır.

Bourdieu'ya göre ekonomik sermaye, belirleyici bir güç olarak sosyal çevre ve eğitimi de etkilemektedir. Daha açık bir ifade ile ekonomik sermaye, simgesel ve kültürel sermayeye kolayca dönüşebilmektedir (Giddens, 2012: 367). Bourdieu'ya göre temelini ağırlıklı olarak ekonomik sermayenin oluşturduğu kültürel sermaye, aile ve eğitim aracılığıyla aktarılmakta ve eşitsizlikleri yeniden üreterek nesilden nesile sürüp gitmektedir.

Bourdieu'nun bu kuramı sadece ekonomiye değil, ekonomik koşullar tarafından belirlenen eşitsizliklerin, düşünce ve yaşam koşullarını kapsayan, kültürel eşitsizliklere bir zemin oluşturduğu düşüncesine dayanır. Toplumda ekonomik ve kültürel gücü elinde bulunduranları temsil eden kültürel sermaye, kültürel eşitsizlikleri doğurmakta ve yeni bir sınıfın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Eğitimin de bu eşitsizliği pekiştirmede büyük payı olduğunu düşünen Bourdieu'ya göre kültürel sermaye bilgi, davranış kalıpları ve zihinsel alışkanlıkları kapsamaktadır. Ona göre eğitim ve çeşitli araçlarla ekonomik ve toplumsal eşitsizlikler yeniden üretilmekte ve kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanmaktadır. Kültürel sermayeye sahip sınıf, elinde bulundurduğu güç ve imkânlarla belirli bir alanda yetki sahibi ve toplum üzerinde hâkim bir güç olarak simgesel sermayeye de sahiptir. Bu sınıfın hâkim olduğu toplumlarda, kültürel ürünlerden olan sanat eserleri de simgesel sermayeye sahip olan topluluğun istek ve taleplerine göre şekillenmekte, onların kültür düzeylerine uygun simgelerle işlenmektedir.

Yukarıda; sanatın özgürleşme hareketleri içerisinde, hiçbir etki altında kalmadan yoluna devam edip edemediği sorusunu, Bourdieu'nun bahsi geçen

kuramı çerçevesinde bir soruyla cevaplamak daha doğru olacaktır. Orta Çağ'la kıyaslandığında özgürlüğüne kavuştuğu düşünülen sanat, bu dönemde de dolaylı olarak yine bir kontrol mekanizmasında değil midir? Hiç kuşkusuz sanat, bu özgürleşme hareketi ile birlikte hiçbir etkinin altında kalmadan yoluna yine devam edememiştir. Şöyle ki; Rönesans'tan modern döneme kadar kültürel sermaye sahipleri olarak bilinen burjuvazi sınıfı sanatın koruyuculuğunu üstlenerek, eserlerin biçim ve içeriğinde belirleyici rol oynarlar. Belirli kurallara ve estetik değerlere dayalı sanat anlayışı olarak bilinen yüksek sanatın oluşumunda, kültürel sermaye sahiplerinin önemli bir rolü vardır. Bu noktada, toplumda etkin bir güç olarak sanatta söz sahibi ve aynı zamanda Rönesans Dönemi'nde hüküm sürmüş olan Medici ailesi karşımıza çıkar. Sahip oldukları güçlerini kullanarak insanları kendi saflarına çekmeyi başaran Medici ailesi; bilim adamı ve sanatçıları himayelerine alarak onlara hem ekonomik destekte bulunmakta hem de bilim ve sanatın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Örneğin sanata tutkunlukları nedeniyle Michelangelo ve Leonardo da Vinci gibi sanatçılara maddi ve manevi destekte bulunarak, yüksek sanatın oluşumu ve sürdürülmesine aracılık etmeleri, sanat açısından olumlu gelişmelerdir. Dolayısıyla toplumda seçkin bir azınlığın zevk ve taleplerine yönelik üretilen ve belirli bir eğitime sahip insanların algılayıp yorumlayabildiği yüksek sanat, bu dönemde gelişerek sıra dışı eserlerin oluşumunda etkili olur. Elbette bu durum da sonsuza kadar sürmeyecek ve değişen koşullarla sanatı bambaşka bir mecraya taşıyacaktır. Beklenen olur ve modernizmin hâkim bir değer olarak yerleşmesiyle sanat ne kilise ve sarayın ne de kültürel sermaye sahiplerinin himayesindedir. Sanat artık tamamen sanatçının kontrolindedir. Zira modern döneme kadar bir otoriteye tabi olan sanat, bu dönemle birlikte tamamen özerkleşir ve bireysel zevk, değer ve ideolojilerin üretim sürecine dâhil olduğu bir sanat anlayışına yelken açar. Bu da kuşkusuz modern dönemin, modern sanat anlayışıdır.

4. Modern Dönemde Sanat

Modern sanatın sosyolojik yapısı ne İlk Çağ'a ne Orta Çağ'a ne de Aydınlanma Çağı'na benzemektedir. Bu dönem geçmişte etkin olan kolektif bilincin bireysel bilince dönüştüğü, teknolojinin birçok alana sirayet ederek yaşamın tamamını değiştirmeye başladığı bir dönemdir. Ancak birçok olumlu niteliğe sahip olan teknoloji beklentilerin aksine, tam anlamıyla refahı sağlayamaz. Zira bu alanda yaşanan gelişmeler bireylerin hayatlarını kolaylaştırmasının yanı sıra yeni problemleri de beraberinde getirecektir. Çalışma hayatının zorlukları, yoğun ve karmaşık kent yaşamı gibi gelişmeler; bireyleri öngöremedikleri problemlere sürükleyecek, kendilerine ve çevrelerine karşı yabancılaştıracak ve onları derin bir umutsuzluğa sürükleyecektir. Artık geleneksel ve

modern büyük oranda ayrılmıştır ve geriye dönüş gibi bir durum da söz konusu değildir. Dengelerin alt üst olması ve sanatın da bundan payını alması kaçınılmaz olmuştur. Peki sanat bundan sonra nasıl bir yön izleyecektir?

Öncelikle; doğanın gerçekçi bir temsiline dayanan natüralizmin etkin olduğu bu dönem sona erecek hem klasik anlayışa hem de toplumsal olaylara tepki niteliğinde birçok sanat anlayışı ortaya çıkmaya başlayacaktır. Ez cümle, estetik değer ve kurallara dayalı sanat etkinliğini yitirmeye başlayacaktır. Böylece klasik sanatta geçerli olan nesne, gerçekliğin temsili olmaktan çıkacak ve sanatçının zihnindeki fikir ya da hayal gücünün temsiline dönüşecektir. Örneğin, Michelangelo'nun Rönesans sanatının bir başyapıtı olarak kabul edilen, dokunulduğunda canlanacakmış hissi veren sıra dışı çalışmaları yerini, duygu ve düşüncelerin ağır bastığı sanat anlayışına bırakacaktır.

Kısaca 18.yüzyılda sanat ve zanaat ayrımının yapılmasıyla ortaya çıkan güzel sanatlar modernizm ile birlikte, sanatçının bireyselleştiği ve özgürce çalışmalar yaptığı modern sanata dönüşmüştür. Dolayısıyla modern dönemde farklı sanat anlayışlarının ortaya çıkması sanatın biçim ve anlam değişikliğine uğramasına sebep olacaktır. Rönesans'ta başlayıp modern döneme kadar özerklik arayışında olan sanat; bilimsel ve teknik ilerlemeler ile birlikte özerkliğini elde etmiş ve klasik çizgisinden kopmuştur. Ancak bu dönem; sanatın özerkleşmesine karşın, statüsünün değişerek aşama aşama bir metaya, sanatçının ise tutum ve bakış açısıyla bu metanın üreticisi konumuna dönüştüğü sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Nitekim sanatın anlamının ve işlevinin sorgulanarak tartışıldığı bir dönem olarak modernizm, avangard sanat hareketleriyle klasik sanatın sonunu ifade etmektedir.

Modern sanat anlayışıyla birlikte sanatçı artık seçkinlerin arzu ve isteklerine göre değil, özgür bir üretici olarak, kendi değer ve üslubuna göre biçim ve içerik oluşturmaya başlar. Şöyle ki; artık sanatçının duygu ve izlenimini temel alan empresyonizm, gerçekliği fiziki ve metafizik olarak ele alan ve iç gerçekliğe odaklanan ekspresyonizm, sanatı hiçe sayan, yıkıcı ve nihilist bir anlayış olarak dadaizm, sanatta kuralsızlığı baz alarak sanatçının hayal gücüne yönelen kübizm, sanatçının hayal gücünü teknoloji ile bağdaştıran, başkaldırıyı temel alan fütürizm ve toplumsal değerleri yıkıcı ve toplumsal gerçeklerden kaçışı temel alan sürrealizm akımlarıyla şekillenen modern sanat, klasik anlayışla bağların koptuğu yeni anlayışlar olarak karşımıza çıkar. Ancak modern dönemde yapılan bu sanatsal çalışmalar, içinden çıktığı toplumsal koşulların farklı özelliklere sahip olması sebebiyle farklı biçim ve içerikleriyle birbirlerinden ayrılır ve farklı işlevlere hizmet ederler. Bahsi geçen bu sanatsal hareketler; ait olduğu coğrafyalara, toplumsal ve kültürel özelliklere göre şekil alır ve oluştuğu toplumu yeni bir kültürel yapılanmaya doğru sürükler.

Modern dönemde artık hiçbir şey kutsal değildir ve sanattaki estetik değerler ve kurallar bireysel değerlere ve kurallara dönüşmüştür. Dolayısıyla sanat laik bir düzlükte yoluna devam edecek ve sınırsız özgürlüğe kavuşan sanatçıyla, aklın öncülüğünde yeni açılımlara kapı aralayacaktır. Böylece belirli estetik değerlere ve ilkelere bağımlı bir uygulama alanı dönemin düşünsel pratikleriyle birlikte, bireysel tercihlere indirgenmiş çalışmalarla devam eder. Ancak sanatın geçirdiği evrim bununla sınırlı kalmayacaktır. Modernizme karşıt bir anlayış olarak ortaya çıkan postmodernizm ile birlikte sanatta yeni düşünceler yeni bakış açıları belirecektir.

5. Postmodern Dönemde Sanat

Yeni bir dönem yeni bir anlayış, postmodern dönem ve dönemin sanat anlayışı: postmodern sanat. Sanatta kendine özgü kuralların ve anlamın ön planda olduğu modernizme karşıt postmodern sanatta, kuralsızlık ve anlamsızlık söz konusu olmaya başlar. Sosyal ve kültürel koşullara, dönemin düşünsel pratiklerine göre şekillenen sanat, postmodern dönemde de Antik, Orta Çağ ya da modern dönemde olduğu gibi dönemin toplumsal gerçeklik anlayışına göre anlam kazanmaya başlar. Modern dönemde başlayıp postmodern dönemde zirveye ulaşan ve kültür endüstrisi egemenliğinde olan dönemin sosyal yapısı; değer yargıları, üretim ve tüketim anlayışı gibi gerçeklikleri sanatın başkalaşmış tanımı ve anlamıyla tam bir uyum içerisine girer. Zira kültürün, değerlerin, insan ilişkilerinin yozlaştığı ve kişinin kendisine dahi giderek daha fazla yabancılaştığı postmodern toplum yapısı sanatın başkalaşımını da normal karşılayacaktır. Daha açık bir ifadeyle, toplumun tüketim kültürü ile çepeçevre kuşatılmasının bir sonucu olarak sanatın da endüstrinin bir parçası olarak metalaşması artık normal karşılanacaktır. Dolayısıyla burada, sanatın anlamı ve kapsamı yanı sıra kültürel sistemin ve toplumsal değerlerin değişen yapısı da dikkate değerdir.

Büyük anlatıların ve kuralların reddedildiği postmodern dönemde estetik bir nesne ve mekânsız olan sanat, kavramsal bir nesneye ve mekâna indirgenmiş, her şey sanat ve herkes sanatçı kabul edilmiştir. Bağlamın ön planda olduğu bu anlayışla özgürleşen sanatın nesnesinin estetik değeri değil, içeriğindeki çoklu anlam ön plana alınmıştır. Artık ne bir aidiyetliği ne de bir otoriteye bağımlılığı kalmadığı için meta olmasının önünde de bir engel kalmamıştır. Sanat bu aşamada ancak kültür endüstrisi gibi güçlü bir egemenliğin yönlendirmesi altında sürekli değişen anlam ve yapısıyla sadece isim olarak varlığını devam ettirecektir. Nitekim endüstri, büyük kazanç sağladığı bu piyasanın ayakta kalması için kendi kurallarıyla yapay bir sanatsal gerçeklik oluşturacak ve bunu sürekli canlı tutacaktır. Peki bu durumun ortaya çıkmasında temel etken nedir? Toplumda nasıl bir anlayış oluşur da kültür endüstrisi gibi bir otorite

ortaya çıkıp sanatı bir metaya dönüştürür? Hiç kuşkusuz kapitalizmin hayatın tamamını esir aldığı gibi sanatı da bu çizgide dönüştürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Öyleyse böyle yüksek bir güce sahip olan kapitalist sistem nedir?

Üretim araçlarına sahip bir sınıf ile işçi sınıfının ilişkilerine dayanan bu sistemde; iş gücü meta olarak alınıp satılmakta ve sermaye birikimi ve kâr temel hedef olmaktadır. Kapitalizmin ilk ortaya çıktığı dönemde emeğin metalaşmasıyla birlikte, bir sınıf farklılığı ortaya çıkmış ve bu durum, ayrımcılığı ve eşitsizlikleri beraberinde getirmiştir. Kısaca anahtar kavramı sermaye olan ve ekonomik bir yaklaşıma karşılık gelen kapitalizm, sadece ekonomik bir sistem olarak kalmamış, sebep olduğu bu olumsuzluklarla zamanla toplumsal bir sistem hâline dönüşmüştür. Dolayısıyla sistemin en önemli anahtar kavramı metadır.

Marx, kapitalist sistemin temel birimi olan metayı en küçük birim olan hücreye benzetmektedir (Marx, 2015: 6). Marx, kapsamlı çalışmalarından biri olan kapitalde metayı, toplumsal sistemdeki en temel hücre olarak açıklar. En genel anlamıyla meta, ihtiyaca yönelik alınıp satılmak için üretilen, maddi değere sahip ticari bir üründür.

Üç aşamada oluşumunu tamamlayan kapitalizm, ilk olarak sanayi devrimiyle birlikte İngiltere’de buharlı makinelerin ortaya çıkışıyla başlar. Sonrasında otomobil ve uçak endüstrisindeki yükselişe devam eder ve son olarak da bilişimde yaşanan gelişmelerle zirveye yükselir (Cohen, 2009: 65). Kapitalizmi kısaca, toplumda üretim araçlarına sahip sınıfın, yüksek kar getirisi amacıyla giriştiği teşebbüs olarak açıklamak mümkündür. Teknolojik gelişmelerin sağladığı iletişim ve ulaşımda yaşanan gelişmeler, kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesinde oldukça önemli etkenlerdir. Aslında gelişimi bu kadarla sınırlı kalmayacak ve küreselleşme olgusuyla birlikte bu sistem güçlenerek tüm dünyayı etkisi altına alacaktır.

Küreselleşme, kültürel ve ekonomik alanda Batı’nın tüm dünyaya yayılmasına dayanmaktadır. Kısaca bireylerin, toplumların ve ulusların birbirlerini tanımaları noktasında; din, milliyet, ırk ve ekonomi gibi unsurları ön plana alan tarihsel bir süreçtir (Poyraz ve Arıkan, 2003: 61). Kültürlerin, değerlerin, mal ve hizmetlerin dünya çapında dolaşımıyla ortaya çıkan küreselleşmeyle birlikte, kapitalizm tüm dünyada yayılmaya başlar ve toplumlarda tüketim kültürü yerleşerek neredeyse her şey alınır satılır bir duruma dönüşür.

Toplumsal ilişkilerin dejenere olmasına sebebiyet verdiği için Kapitalizmi eleştiren Simmel’a göre, böyle bir toplumda bireylerin insani özellikleri tahribata uğramıştır. Öyle ki kişiliği zedelenen insanlar hem kendilerini hem de etrafındaki insanları nesne olarak görmekte, yabancılaşmakta ve artık özne olmaktan ziyade hâkim güçlerin egemenliği altında yaşamaktadırlar (Lekesizalin, 2013: 21-25). Simmel kapitalizmin temel değeri olan paranın sebebiyet

verdiği olumsuzlukları eleştirmekte, kapitalist kültürün etkisindeki toplumlarda kültürün nesnelleştirmesine eleştirilerde bulunmaktadır. Ona göre metalaşan ve bireylerin kontrolü dışında nesnel bir kültürün hâkim olduğu toplumlarda bireyler, kendilerinden bağımsız bir güç olarak gördükleri bu sistemin etkisinde şekillenerek kendilerine yabancılaşmışlardır.

Kapitalizmi eleştiren bir diğer isim olan Weber'e göre bu sistemin sebebiyet verdiği rasyonelleşme, geleneksel değerleri yok ettiği gibi dünyanın büyü-sünü de bozmuştur (Thompson, 2013: 98). Weber'e göre rasyonelleşme; teknik becerilerde bir uzmanlığı sağlarken, insanları dinî değerlerden uzaklaştırarak, dünyanın büyü-sünü bozmaktadır. Aynı zamanda insanları, rasyonel ilişkileri destekleyen bürokratik anlayışın hâkim olduğu demir kafes içerisine hapsedmektedir (Ayas, 2015: 110). Weber'in bir toplumun sosyal ve tarihî temellerini incelediği *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm'in Ruhunu* çalışmasında Protestanlığın sahip olduğu değerlerin, ekonomik sistemin gelişiminde nasıl rol oynadığını açıklamaya çalışmıştır. Ona göre inanç sistemi, toplumsal yapıyı şekillendirmede etkin bir güçtür. Weber, demir kafes ya da rasyonel kavramlarıyla aslında kapitalizmi anlatmaya çalışmakta ona göre bu sistem, bireylerin hayal dünyasını ve bakış açılarını da kısıtlamaktadır.

Kapitalizmin dünya çapında yaygınlaşması ve kültürün endüstrinin egemenliğine geçmesiyle birlikte aydın sınıf kontrolündeki sanat anlayışı yerini kültür endüstrisinin kontrolüne bırakmıştır. Her şeyin alınır satılır olduğu böyle bir toplumsal yapıda, nesnenin farklı ve daha özellikli seçeneklerinin üretilmesiyle birlikte, satın alınan nesnenin değeri kapitalist sistem tarafından düşürülmektedir. Sistemin kitle iletişim araçları ve kültür endüstrisinin en etkili aracı olan reklam sektörüyle oluşturduğu bu algı ile; satın alınan hiçbir şeyin sürekliliği olmamakta, nesnel değişim geçirmekte ve tüketim hiç durmadan devam etmektedir. Bireyler kendilerine sunulan sınırsız seçenekler karşısında ihtiyaçları ve arzuları arasındaki ayrımı yapamadıkları için sistemin manipülasyonuna kolayca uyum sağlamak ve ihtiyaçları olmadığı hâlde tüketime devam etmektedir.

Kapitalizm ile birlikte insan zihni de metalaşmış bir dünyanın etkisine kapılarak endüstriye hizmet etme yolunda bir araç konumuna dönüşmüştür (Adorno, Horkheimer, 2010: 257). Sanayi devriminin etkisiyle ivme kazanan kapitalist sistemin hâkim bir güç olarak toplumda yerleşmeye başlamasıyla birlikte bir yaşam biçimi olan kültür, bu niteliğini kaybederek bir endüstri durumuna dönüşmüştür. Üretim ve tüketim kültürünün değiştiği bu anlayışta; ihtiyaç için üretilen nesnel haz nesnesine dönüştürülerek tüketilebilirliği yönünde çalışmalar hız kazanmış ve tek ölçüt sistemin sağlayacağı kazanç olmuştur. Bu süreçte toplumlar için estetik bir değer olan sanat, geleneksel alanından uzaklaşarak bir meta hâline dönüşmüş ve tüketilebilirliği ölçüsünde

üretimi yapılmaya başlamıştır. Hiç şüphesiz bu dönüşüm; geleneksel dönemden modern döneme geçiş, kapitalist sistemin etkin bir güç olarak toplumsal alana yerleşmesi ve postmodern dönemde de daha fazla güçlenerek yoluna devam etmesi gibi uzun soluklu bir sürece tekabül etmektedir. Görüldüğü gibi; geçmişte kilise ve saray otoritesinde ya da elit sınıfın kontrolünde şekil alan sanat, endüstrileşmeyle birlikte farklı bir kontrol sistemiyle karşı karşıyadır. Bu dönemde ortaya çıkan piyasalaşma ve her şeyin bir meta olarak değer görmesi, sanatçıların endüstri kültürüne ayak uydurmasına ve faaliyetlerini de bu doğrultuda şekillendirmelerine sebep olacaktır. Öyle ki sahip olduğu etki gücü nedeniyle; bir otoriteden çıkıp başka bir otoritenin etkisine girmesi ve parasal bir değer olarak görülmesi, sanat için artık kaçınılmaz bir durumdur.

Alman edebiyat eleştirmeni Walter Benjamin, kitle kültüründe paranın egemenliğinin toplumun tamamına yerleştiğini ve ilişkilerde de bir barikat işlevi gördüğünü belirtir. Ona göre bu durum; bireyler arasındaki samimiyete ve güvene dayalı ilişkileri yok ederken toplumsal duyarsızlığı da beraberinde getirir. Âdeta bir kısaç altındaki birey, bu durumun bilincine vararak sorgulayıp dikkatli davranırsa dahi, sistem oldukça başarılı bir şekilde kurgulandığı için egemenliği altına aldığı insanların bunu yapmasına açık kapı bırakmamaktadır (Benjamin, 1993: 57). Kültür endüstrisiyle beraber sanatın ticarileşmesi ve pazar için üretilmeye başlaması sanat eserini metaya, sanatçıyı da bu metanın üreticisi konumuna dönüştürmüştür. Sanatın metalaşması, sahip olduğu aurasını yitirmesi ve günlük yaşamın sıradan bir parçası olması sadece sanatı ve sanatçıyı değil, sanatın alımlayıcıları olan bireyleri de bu metanın müşterisi konumuna dönüştürmüştür. Nitekim kültür endüstrisiyle, neredeyse her şeyin bir alışveriş değerinin olduğu bu dönemde kimi nesnelere oldukça kurnazca metalaşmakta ve endüstrinin ölçütlerine göre şekillenerek yeniden üretilmektedir.

Bu dönemde; sanatın üretimi, tüketimi ve algılanışı kavranamayacak derecede karmaşıklaşmış ve sanat üsluplarındaki çeşitliliğin artmasıyla, neyin sanat neyin sanat olmadığı konusu tartışılmaya başlamıştır. Zira bir gerçeklik olarak sanatçıların geçmişte estetik değerler etrafında şekillendirdikleri sanat, kültür endüstrisinin egemenliğinde standartlaşmış bir meta olarak seri üretim yapılmaya başlanmıştır. Sanat adı altında üretilen eserlerin piyasaya yönelik sayısız kopyasının yapılmasıyla birlikte, Baudrillard'ın tabiriyle bir metastaz kültürü oluşmuştur. Bu kültür, sanat adı altında yapılan eserlerin seri üretim teknikleriyle sayısız kopyasının yapılmasına karşılık gelir. Amaç, elbette tüketimi artırmaktır.

Adorno'ya göre kültür endüstrisi, toplumun tamamında karşı konulamaz bir güç olarak derin kırılmalara sebep olmuştur. Duygusal ve zihinsel olarak ön safta olan ancak bu sistemi hayatlarından çıkarmak için güçleri ve istekleri kalmayan sanatçıların endüstriyel düzene entegre olmaktan başka çareleri kal-

mamış, düzeni bir yaşam gerçekliği olarak kabul etmek zorunda kalmışlardır (Adorno, 2016: 314). Geçmişte himaye altında ve kısmen özerk olan sanatçıların yerini meta üreticisi alırken, estetik değerler etrafında şekillenerek varlığını koruyan sanatın yerini de endüstri kültürünün talepleri doğrultusunda şekillenen ürünler almıştır. Aslında her iki anlayışta da etki altında olan ve bir otorite tarafından şekillendirilen bir anlayış dikkati çekmektedir. Ancak bu dönemde değişen tek şey sanatın, estetik ve ideolojik bir değerden maddi bir değere dönüşümüdür. Nitekim özgürlüğün sınırsız ifade aracı olarak sanat, post-modern dönemde sahip olduğu gerçekliği devam ettirememiş sosyolojik yapının bünyesindeki kurumların kontrolüne geçmiştir. Sisteme ayak uydurmak için özerkliklerini bir kenara bırakan sanatçılar ise piyasanın bir parçası olarak üretim sürecine eklemlenmiş ve sanatçıdan beklenenin ve alışılmışın dışında tüketime yönelik çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Zira amaç tüketimin gerçekleşmesidir ve bu da sistem tarafından pasifize edilen bireyler tarafından gerçekleşmelidir. Aslında bir tüketim girdabında olan bireylerin de bu durumu kabullenışı zor olmayacaktır zira âdeta bir kısırcanın içerisinde, çaresizce bu kabulleniş sürecini yaşamakta ancak değiştirmek için de bir çaba sarf etmemektedirler. Nitekim birey zaten sistem tarafından gerçeklikten izole edilmiştir.

Sanatın artık örgütsel bir yapı içerisinde olduğunu düşünen Baudrillard'a göre bu yapı, toplumun tamamını etkisi altına alıp sanatı da içerisine eklemiştir. Sistem çok akıllıca organize edildiği için karşısına çıkan engelleri ve güçlükleri aşmakta zorlanmamakta, kolaylıkla yoluna devam edebilmektedir. Geçmişin biricikliğine ve bir gizeme sahip olan sanat, bu özelliklerini büyük ölçüde kaybetmekte ve tıpkı ticari bir işletme anlayışıyla karlı yatırımlar ve popülerleştirilen tüketim ürünlerini sergilemeye devam etmektedir. Tüketim toplumunda sanatla hiç alakası olmayan sıradan her türlü ürün estetik bir nesne olarak sunulmaktadır. Baudrillard'a göre sanat böylece toplumun transestetik durumuna geçmiş olduğunu saklama rolünü üstlenen bir vitrine dönüşmüştür (Baudrillard, 2010: 12). Baudrillard, simülasyon evresini teknolojik yeniliklere koşut evreler hâlinde ele alır ve ona göre transestetik durumu sürecin son aşamasına karşılık gelir. Dolayısıyla Baudrillard'ın transestetik kavramı, simülasyon toplumunun son aşamasıdır ki bu dönemi transestetik, transpolitik ve transekonomik gibi kavramlarla nitелеmekte ve nesnelere bu süreçte hızla çoğaldığı ve estetize edildiğini belirtmektedir. Ona göre bu dönemde; gerçek ve gerçeğin temsilini artık ayırt edemediğimiz ve hiper gerçekliği de aştığımız için bu farklı anlamamızın bir imkânı da kalmamıştır.

Bu dönemde bireyleri yönlendiren kültür endüstrisi, ekonomik ve ideolojik bir egemenlik biçimi olarak toplumun tamamına yayılarak, bireylerin tutum ve davranışlarında belirleyici bir rol üstlenir. Bu yayılma elbette tek bir alanla sınırlı kalmayarak hayatın tamamına sirayet eder. Örneğin, toplumların kendi

kültürel kimliklerini korumaları noktasında bir mücadeleyi gerekli kılması yanı sıra metalaşan ürünlerin tüm dünyada dolaşıma girmesine ve meta kültürünün yayılmasına sebebiyet verir. Bu gelişme aynı zamanda sanat ürünlerinin piyasasının kurumların kontrolüne geçmesine de imkân verir ki ekonomik güçleri nedeniyle kültürel sermaye sahibi olan bu kurumların temel hedefi, sanat destekçisi olarak tanınır olmalarını sağlamak ve böylece sosyal statülerini güçlendirerek sanat piyasasını kontrolleri altında tutmaktır. Dolayısıyla Rönesans döneminde sanatı ve sanatçıyı himayelerine alan kültürel sermaye sahipleri, modern dönemde de zamanın koşullarına uygun bir şekilde sanatı egemenlikleri altına almayı başaracaktır. Bu elit güç; klasik ve güncel eserlerin koleksiyonerliği, sponsorluk, müze ve sergi açma gibi aktivitelerle başarılarını pekiştirirler. Nitekim günümüzde gerçekleşen festival ya da bienal gibi pek çok sanat organizasyonları doğrudan ya da dolaylı yollarla kurum ve devlet ekonomisine katkı amacı gütmektedir ve bu organizasyonların sponsorluğu da gücü elinde bulunduran bu kurumlar tarafından yapılmaktadır.

Örneğin iki yılda bir sanatsal faaliyetler için düzenlenen sergiler olan bienaller, sanat müzeleri ve benzeri sanatsal faaliyetler küresel düzeyde artmaya başlamıştır. İçerik olarak sanatçı, eleştirmen ve sanatseverleri bir araya getirmeyi ve sanata değer katmayı amaçlayan bu organizasyonlar, bu kurumların kontrolünde uluslararası düzeyde planlanırlar. Dünya çapında birçok sanatçının katılımıyla gerçekleştirilen bu kültür organizasyonları; hangi ülkede gerçekleşiyorsa o ülkenin ekonomisini canlandırmakta ve küresel düzeyde etkinliğini artırmaktadır. Bunun yanında sponsor olan firmalar da dolaylı olarak küresel düzeyde etkinliklerini artırabilmektedirler. Bu organizasyonlarda dikkat çeken bir diğer şey, yapılan sanatsal çalışmalarda, sanatçılar birbirinden esinlenerek benzer çalışmalar yapmaya başlarlar. Öyle ki kültürel motifler uluslararası düzeyde tek tipleşmeye ve böylece kültürel farklılıklar ayırt edilemez bir duruma gelmeye başlar. Artık kültürün ve sanatın tek tipleştiği gibi sanatçı da tek tipleşmiştir.

Adorno'ya göre bireyleri bilinçli bir şekilde bütünleştiren kültür endüstrisi, uzun yıllar birbirinden ayrı olan yüksek ve düşük kültürü de birleştirmeye çabalamaktadır. Ona göre yüksek kültür konusunda spekülasyon yapılmakta, önemi ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Kültür endüstrisinde kitleler birincil değil ikincil değerdendirler ve önceden hesaplanmış bir şekilde sisteme entegre edilmişlerdir. Endüstrinin inandırmak istediği gibi birey özne ya da üstün nitelikli değil, aslında kültür endüstrisinin sadece bir nesnesidir. Dolayısıyla kitlelerin sisteme uyarlanması kültür endüstrisinin varoluş sebebi iken, kitleler aynı zamanda endüstrinin ideolojisini yaşattığı alandır (Adorno, 2007: 110). Adorno'ya göre endüstri, tüketimi artırmak amacıyla, bireyleri endüstrinin öznesi olduğuna ve onları dikkate aldığına inandırmaktadır. Kültür endüstrisinin

bir diğer amacı da binlerce yıldır estetik değerler ve kurallar dâhilinde gerçekleştirilen ve belli bir kültür düzeyine sahip topluluğun zevkine yönelik çalışmalara karşılık gelen yüksek sanatla, sanat adı altında üretilen sıradan nesnelere aynı değere indirgemektir. Kültür endüstrisinin bu ayrımı ortadan kaldırmasındaki asıl gaye; seri üretimi yapılan sanat ürünleri kategorize edilmeden tüm kitleye hitap edecek ve böylece tek bir düzeye indirilmesi kolaylaşacaktır. Bu da endüstrinin hedeflediği şekilde ürünlerin seri üretim mantığıyla üretimi ve tüketimini kolaylaştıracaktır.

Bu dönemde reklam imgesi olarak kullanılan sanatın üreticisi olan birey, artık estetik bir eser değil, endüstriye uygun tarzda üretim yapmak zorundadır. Yaptığı çalışma da ancak endüstri kültüründe kendini ispatlamalı ve muadilleriyle rekabet edecek anlam ve tarzda olmalıdır. Zira klasik sanatta olduğu gibi eserlerin eşsizliği ortadan kalkmış ve herkesin sanatçı olamayacağı anlayışı, artık herkesin sanatçı olabileceği düşüncesiyle yer değiştirmiştir (Türkdoğan, 2014: 132-133).

Sanat Nedir isimli çalışmasında klasik sanatın modern dönemde geçirdiği dönüşümü sanatçılarla örnekleyen Danto, Duchamp ve Warhol'ü örnek olarak verir. Dada'nın öncülerinden Duchamp'ın ve Pop-arttan da Warhol'ün sanatın estetik değerini ve kurallarını sanat kavramından çıkardıklarını dile getirir (Danto, 2017: 36).

Amerikalı bir ressam, illüstratör ve aynı zamanda pop art akımının öncülerinden olan Andy Warhol, kültür endüstrisinin sanatı metalaştırmasına karşı alaycı ifadeleri ile dikkat çekmektedir. Her şeyin sanat herkesin de her şeyi yapabileceğini söyleyen Warhol, kendisinin de ticari bir sanatçı olduğunu, parayı sevdiğini ve aynı zamanda çok ünlü olmak istediğini belirtir (Baykam, 1990: 35). Bu düşünceleri ışığında çizimlerini çağın teknolojik imkânlarından yararlanarak bilgisayarda gerçekleştiren Warhol, dönemin dikkat çeken figürlerini, toplumsal problemleri ve bireylerin yaşadıkları çelişkileri çalışmalarına yansıtmıştır. Çalışmayı, para kazanmayı ve piyasaya uygun üretimler yapmayı bir sanat olarak gören Warhol, güncel olan her şeyin sanata dönüştürülebileceği düşüncesindedir. Tüketim kültürünün sembol ismi olarak görebileğimiz Warhol, tüketim sanatını sanattan sonraki aşama olarak görmekte ve kendisini de kültür endüstrisi toplumunda bir tüketim sanatçısı olarak nitelemektedir. Aslında Warhol'un bu düşünceleri kültür endüstrisini ve bu endüstriye eklenen sanatçı anlayışını açıklar niteliktedir. Postmodern dönemde bu anlayışla birlikte artık klasik sanat gerçekliğini yitirmiş edebiyat, resim, müzik gibi birçok alanda etkisini hissettirmiştir.

Postmodern edebiyatta yazarın metinde neler olup bittiğini açıkça ifade etmesi değil konunun okuyucu tarafından anlamlandırılması beklenmektedir. Daha açık bir ifadeyle romanın içeriğinde yazara atfedilecek herhangi bir

misyon, mesaj ya da toplumsal bir değerlendirme bulunmamaktadır (Şaylan, 2002: 121). Her iki dönemi karşılaştırdığımızda; modern dönem eserlerinde biçim ve içerik anlamlı bir bütün oluştururken, postmodernizmde bir eser biçimden bağımsız olarak izleyene göre şekillenen çoklu anlama sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu durumu yapısöküm teorisinin kurucusu olan Derrida'nın bakış açısıyla örneklemek mümkündür. Dünyanın bir metin olduğunu ve dolayısıyla bu metnin dışında hiçbir şeyin olmadığını ifade eden Derrida; bir metnin bir anlama değil çoklu anlama sahip olduğunu belirtmek ister. Derrida'nın bu düşünceleri postmodern dönemin sanat anlayışıyla benzeşmektedir zira postmodern sanatta da herhangi bir yapıt sadece bir anlama değil izleyen tarafından şekillenen çoklu anlamlara sahiptir. Daha açık bir ifadeyle yapıt izleyenin gerçekliği paralelinde anlam kazanmakta dolayısıyla nesnedeki anlam değil öznedeki anlam ön plana alınmaktadır. Bu anlayışla birlikte hem klasik dönemin gerçekliğin birebir temsili anlayışından hem de modern dönemin gerçekliğin soyutlanmış temsilinden tamamen uzaklaşmış, dönemin gerçekliği doğrultusunda çoklu anlamlara yönelinmiştir.

Bu bağlamda modernleşmeye karşıt bir anlayışla kendini gösteren postmodernizm, büyük bir hareket içerisinde olan küresel olgunun, sanat kavramı ve anlamına da kolaylıkla sirayet etmesi; yeni biçim, anlam ve yaklaşımlara zemin hazırlamaktadır. Aslında kapitalist dünyanın arzuladığı hiper tüketimi sağlayacak kitlenin oluşturulmasıyla birlikte her şeyin sanat, herkesin sanatçı kabul edilmesi bu dönem için gayet olağan karşılanmaktadır. Sanatçının sahip olduğu statüsünün de kalmadığı bu dönemde, sıradan insanlar tarafından yapılan ve normal tüketim nesnelere gibi üretilen sanatsal nesnelere, ihtiyaç duyulan tüketimi artırmayı kolaylaştırır. Hiç kuşkusuz dönemin en yaygın iletişim gücü olan internet bu yaklaşıma aracılık etmektedir.

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte sanat adı altında üretilen nesnelere herhangi bir kuruma bağlı olmadan tanıtılmakta ve kolaylıkla satışı yapılabilmektedir. İnternet sanatı olarak ifadelendirebileceğimiz yenilik sayesinde insanlar kolaylıkla sanat üretebilmekte ve tanıtımlarını bu platformda doğrudan yapabilmektedirler (Stallabrass, 2009: 113). Yeni Dünya düzeninde küreselliğin etkisinde bir meta olarak dağılımı bağımsızlaşan sanat, sınırsız özgürlüğün aracı olarak yeni girdiği bu dönüşüme kolaylıkla adapte olmuştur. İnternet uygulamaları ile birlikte tüketim merkezli pazarlama stratejileri içerisinde yer alan sanatın bu dönüşümünü geldiği son viraj olarak değerlendirmek mümkündür. Zira özgün ve özerk olan ve belirli işlevlere sahip olan sanatın bahsi geçen koşullar doğrultusunda özgürlüğü elinden alınmış ve bir meta olarak alınıp satılır bir konuma sürüklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, insan gerçekliğinin en yalın ifadesi olan sanatın geçmişten günümüze estetik bir değerden meta gerçekliğine dönüşümünün kaynağında yer alan kültürel ve toplumsal koşullar incelenmiştir. Bu doğrultuda sanatın bu süreç içerisinde toplumsal gerçekliklerden; din, siyaset, toplumsal sınıflar ve kültür endüstrisi gibi otoritelerin etkisinde şekillendiği görülmüştür. Dolayısıyla kendi gerçekliğinden koparılan sanat; din adına, siyaset adına, otorite adına kullanılmış ve sürecin sonunda bir meta olarak tüketim nesnelere içerisinde konumlandırılmıştır. Aslında sanatın ve sanatçının tam olarak özerkliğini kazandığı spesifik bir zaman dilimi bulunmamaktadır. Zira geçmişte de belirli dönemlerde bir otoritenin egemenliğinde olan sanatsal faaliyetler piyasa taleplerine göre değil, ideolojinin talepleri doğrultusunda şekillenmekteydi. Ancak farkı belirleyen etmenlerden biri; geçmişin sanat faaliyetleri belirli kurallar dâhilinde gerçekleşmekteydi ve yapılan her çalışma sanat eseri olarak kabul görmemekteydi. Bir diğer unsur ise teknolojinin henüz gelişmemiş oluşuna paralel olarak seri üretim tekniklerinin yaygınlaşmamış olması sanatın ticarileşmesinin önüne geçmiş ve sanat bahsi geçen dönemlerde ağırlıklı olarak çeşitli otoritelerin etkisinde varlığını sürdürmüştür.

Dolayısıyla estetik bir değer olan sanatın tarihsel dönüşümünde son durağı kuşkusuz tüketim kültürünün bir aracı olarak metalaşmasıdır. Bu süreçte ne yazık ki koşullar doğrultusunda otoriteden otoriteye sürekli geçiş yapan ve modernleşmeyle birlikte klasik değerinden soyutlanan sanat, önce bireyselleşmiş sonra anlam kaybına uğramış ve sürecin sonunda, meta değerine indirgenerek endüstrinin hizmetine girmeye başlamıştır. Postmodern dönemde kültür endüstrisinin toplumda etki alanını gittikçe genişletmesiyle birlikte bir meta olarak endüstrinin kâr mantığı çerçevesinde yapılan üretimi artarak devam etmiştir. Dolayısıyla sanatın bu koşullar paralelinde tanımı, işlevi ve sahip olduğu büyüğü kaybetmesiyle birlikte her şey sanat, herkes de sanatçı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2007). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi* (çev. N. Ülner & M. Tüzel, E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T., Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (çev. N. Ülner & E. Öztarhan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Adorno, T. (2016). *Negatif Diyalektik* (çev. Ş. Öztürk). İstanbul: Metis Yayınları.
- Baykam, B. (1990). *Boyanın Beyni*. İstanbul: Genç İş Adamları Derneği.
- Benjamin, W. (1993). *Son Bakışta Aşk* (çev. N. Gürbilek). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ayas, G. (2015). *Müzik Sosyolojisi: Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Cohen, D. (2009). *Dünyanın Zenginliği Ulusların Fakirliği* (çev. D. Hattatoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (çev. C. Güzel) İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Gombrich, E., H. (1997). *Sanatın Öyküsü* (çev. E. Erduran, Ö. Erduran) (16. Basım.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lekesizalın, F. (2013). *Modern Narsist ve Yaralı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital* (çev. N. Satlıgan & M. Selik). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Poyraz, T., & Arıkan, G. (2003). Avrupa Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen “Öteki” Tanımları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 61-71.
- Soykan, Ö. (2009). *Sanat Sosyolojisi*. İstanbul: Dönence Yayınları.
- Stallabrass, J. (2009). *Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shiner, L. (2018). *Sanatın İcadı-Bir Kültür Tarihi* (çev. İ. Türkmen) (5. Basım). Ankara: Heretik Basın ve Yayım.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Thompson, J., B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür* (çev. İ. Çetin). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tolstoy, L., N. (2007). *Sanat Nedir?* (çev. M. Beyhan) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunalı, İ. (1971). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Turani, A. (1999). *Çağdaş Sanat Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türkdoğan, T. (2014). *Sanat Kültür Politika/Modernizm Sonrası tartışmalar*. Ankara: Nobel Yayınları.